

LA BUDAPEŝTA SKOLO

(Daŭrigo)

Estas malfacile el la simpla legado de la vivoplenaj kaj diversaspektaj kajeroj de „Literatura Mondo” rekonstrui la internan, spiritan atmosferon de la Budapeŝta skolo en tiu tempo. Ni bedaŭras, ke neniu el ĝiaj anoj transdonis al ni siajn memoraĵojn, ke neniu priskribo pentris al ni la kunvenojn de la redaktararo, la ambiciajn elpensojn, la aŭdacajn proponojn — kaj la malvarmigan realismon de la eldonisto. Ĉar ankaŭ tio apartenas al la historio de nia literaturo kaj estas inda je ĉies atento. Nur de ekstere oni povas iom diveni pri la ardeco de la diskutoj, kaj ni almenaŭ scias, ke unu fojon ili kondukis al disiĝo, disiĝo bedaŭrinda por ĉiuj; mi aludas la foriron de Baghy: kaj ĉar por multaj ĝi estis intime ligita kun la kverelo pri la neologismoj, mi devas koncize rakonti pri tiu epizodo.

Verdire tiu kverelo, en sia komenciĝo, ne rekte kcernis „Literaturan Mondon” nek ĝiajn kunlaborantojn, kaj la disiĝo de Baghy havis kun ĝi nur okazan rilaton: sed la memoro de la homoj emas simpligi la aferojn, kaj iafoje ilin konfuzi. Mi do penos doni la necesajn precizojn. Iom antaŭ sia morto, en Majo 31, Cart, la tiama prezidanto de la Lingva Komitato, petis la Direktoron de la Sekcio „Komuna Vortaro”, mian majstron kaj amikon Grosjean-Maupin, pretigi la „Kvinan Oficialan Aldonon al la Universala Vortaro”, kies publikigo devus signi iom longan paŭzon en la riĉigado de la oficiala vortaro. Grosjean-Maupin kaj li samopiniis do, ke en ĉi tiun Aldonon oni enkondukos konsiderindan nombron el la vortoj uzitaj de Zamenhof (William Bailey eĉ insistis, ke oni oficialigu ilin ĉiujn), kaj ĉar Grosjean-Maupin jam malsanis, li petis min kompili la liston laŭ siaj indikoj. Mi diskutis liajn proponojn kaj mem proponis vortojn, kiujn mi kolektis el Kabe kaj el aliaj aŭtoritataj verkistoj. La listo entenis fine 220 radikojn, el kiuj nur 14 ne troviĝis en la unua eldono de la „Plena Vortaro”; 10 teknikaj; balgo, morkelo, padeli, pario, perpendikulara, sanitara, sekvestri, skombro, staplo, vinkto — kaj 4 aliaj; gapi (ekuzita de Schwartz), hasti (de Jung), strikta (de Zamenhof) kaj stumbli (de Kalocsay). Bedaŭrinde, la sekretario de la Lingvaj Institucioj, Lajarte, kiun la malapero de Cart lasis iel senhelpa, dissendis tiun liston de proponoj ne al la Akademianoj, kiuj, laŭkutime, devis ĝin skribi post interkorespondo sufiĉe facila pro ilia malvasta nombro, sed rekte al la Lingvo-Komitatanoj, kiuj ne estis preparitaj por tia laboro. Kaj tio okazis en Junio 32, ĝuste kiam vidis la lumon nia „Parnasa Gvidlibro”, en kies fakvortaro mi listigis la tiam uzatajn aŭ proponitajn novajn vortojn poeziajn; nia intenco kompreneble estis tute alia, ol

tiu de la Direktoro de la Akademia Sekcio; ni tute ne deziris ilin trudi al la verkistoj, ankoraŭ malpli al la simplaj esperantistoj: ni volis nur ilin registri kiel eble plej komplete, fiksi ilian formon kaj precize difini ilian sencon aŭ nuancon, iniciativo cetere tute aprobita de Grosjean-Maupin, al kiu mi jam antaŭ la publikigo komunikis la manuskripton. Sed la koincido de publikigo de tiuj du tre diferencaj listoj konfuze impresis la spiritojn, kaj kelkaj rapidjuĝaj Lingvo-Komitatanoj, kiel ekzemple Fischer—Galati, suspektante ian diablan planon ruĝigi la fundamentojn de la lingvo, komencis pasian agitadon kontraŭ la projekto de „Kvina Aldono”: li asertis, kun la aplombo de la nescianto, ke du trionoj el la vortoj proponitaj por oficialigo estas „la rezulto de malpenemeco, de troa ekzakateco, de infana vortfabrikemo” ktp.; des pli malbone por Zamenhof kaj Kabe, kiuj garantiis plej grandan parton el ili! Mi rakontis aliloke la sekvojn de lia interveno por la oficiala radikaro. Sed ne tio interesas nin ĉi tie. En la numero de „Literatura Mondo” de Novembro 32 aperis recenzo pri la „Parnasa Gvidlibro”, en kiu Paul Bennemann esprimis, kvankam en multe pli inteligenta kaj ĝentila formo, iom similajn antaŭtimojn pro la publikigo de la Poezia Fakvortaro. En sia respondo en la Decembra numero, Kalocsay rebatis, ke la vera malsano ne estas la uzo de neologismoj, sed la fanatika opozicio al ili; „Pri la 50 ĝisnunaj neologismoj de „Literatura Mondo”, li skribis, sur proksimume mil libropagoj, estiĝis tuta aparta literaturo: oni parolas pri „sufoka atmosfero”. Sed oni forgesas, ke ĝi estas beletra revuo kaj donas multajn poemojn, do ĝi uzas ne sole la komunan lingvon, kiel raporta aŭ propaganda gazeto.” Vane, tiujn prudentajn konsiderojn oni ne atentis, liajn argumentojn pri la neceso de novaj vortoj en la tradukado de altaj ĉefverkoj oni ne penis diskuti; la lingvo, la religio kaj la politiko estas tri aferoj, pri kiuj paroli senpasie kaj juĝi racie estas super la fortoj de plejmulte el la homoj.

En tiu tempo okazis inter Baghy kaj Bleier pluraj malkonsentoj, kiujn sufiĉe klarigis la malsameco de la karakteroj kaj funkcioj: kaj kun sia ordinara vervo kaj sprito Baghy ne povis rezisti la tenton eluzi tiun favoran aktualecon, por publike apartigi sin de la redaktararo de la Revuo. En Januaro 33 li heroldis sian disiĝon per poemo el 64 versoj, en kiun li amasigis kun mirinda lerteco 130 neologismojn (inter kiujn li pro distriĝo enŝovis tri el sia propra sigelo);

La bruska burgo, orgojla fortreso;
la Fundament' morozas sur la mont',
kaj infre semas sur ruĝoj, novaloj
doktecon — Literatura Mond' . . .

Tio estis facila ŝerco, kiun rebati per la sama procedo estus egale facile, kiel poste montris Maŭra:

Malsen respekto mi nun malrektigas min malpost la ardo,
kiu mem malestingiĝis en via malina maldorso . . .

Vere estas, ke kelkajn monatojn poste, en Decembro 33, Baghy volis en sian finofaran artikolon enmeti noblaniman reĝustigon; „Malutili al la gazeto mi ne deziras, kaj pro tio mi deklaras, ke ne pro principaj

diferencoj lingvaj mi adiaŭas de miaj Budapeŝtaj kolegoj". Sed la impresoj estis farita, kaj ne restis sen eĥoj; inter aliaj, la Japana Kongreso, la 3an de Novembro 33, voĉdonis unuanime rezolucion, kiu asertis, ke „spite de la sofismoj de anoj de la tiel nomata „literatura“ fako, ia fako speciale nomata „literatura“ en Esperanto ne povas ekzisti, kaj oni ne povas formi ian fakan vortaron literaturan": ke, cetero, „neologismoj pro bezono de poemfabrikado estas nenio alia ol la degenerado de la arto poezia". Kaj tiujn kuriozajn postulatojn la Rezolucio pravigis per la fakto, ke „ni, ekstrema-orientanoj, povas fari pli objektivan juĝon pri la internacieco ol la eŭropanoj, kies lingvoj estas tro proksimaj al Esperanto". Kiam oni scias, kigrade la kuranta lingvo de edukita japano abundas je fremdvortoj devenantaj precipe el la ĉina kaj el la angla (unu konata poŝvortaro por la ĉiutaga uzado entenas simple dek mil fremdvortojn el Eŭropa origino!), oni gustumas la humurecon de tiu senapelacia verdikto.

En efektiveco temis pli ĝuste pri krizo de kreskiĝado. La radikaron de Esperanto Zamenhof komence tenis inter tre striktaj limoj, ĉar la malgrandeco de la lernotaĵo ŝajnis al li la nepre kondiĉo de la propagando. Kaj tiel ja okazis dum la unua periodo de la movado: sed baldaŭ, laŭgrade kiel la movado atingis pli vastajn tavolojn de la internacia publiko, pli kaj pli trudiĝis la bezono de pli larĝa vortprovizo. Zamenhof tion tre bone perceptis, kaj lia verkaro atestas pri lia realisma respondado; la „Unua Libro“ de 1887 entenis 904 radikojn: la „Universala Vortaro“ de 1894 entenis ĉ. 2.600: kaj la nombro de la radikoj plue uzitaj de li ĝis la fino de lia vivo kaj ne entenataj en la „Universala Vortaro“ sumiĝas ĉirkaŭ 3400. Kompare kun tiuj ciferoj, la kelke 300 neologismoj proponitaj de la „Parnasa Gvidlibro“ simple por la beletra uzado, devus aperi al malvarmsanga homo kiel bagatelaĵo. Sed la pasia reago de la granda plimulto el la aktivuloj montras, ke tiuj tri cent vortoj kaŭzis tre profundan sentosokon, malfacile difineblan je la nivelo de la racio. Sendube la Ido-skismo lasis ĉe multaj el la respondeculoj de la movado vundolokojn, kiuj dolore impresiĝis ĉe la plej malgranda suspekto de reformemo. Sendube ankaŭ ĉe multaj la iel mistika alligiteco al la Interna Ideo, eĉ al la homaranismo, koloris la „karan lingvon“ mem kaj ŝirmis ĉiun el ĝiaj vortoj per ia sentimentalata tabuo. Sendube fine la praktikado de la admirinde oportuna sistemo de afiksado kaŭzis al multaj la fakton, ke ĝi prezentis rimedon de faciligo kaj ne absolutan principon, al kiu efektive ne mankas esceptoj (se „malfermi“, kial ne „malmorti“? se „malbona“, kial ne „malblanka“?). Sed ĉio tio ne sufiĉas, por klarigi tiel ĝeneralan indignon; eble, tute sube, kuŝis io, kion oni povus nomi komplekso de malsupereco; ke poeto arogas al si fari distingon inter malmola kaj tenera, aŭ preferi trista al malgaja, tio ŝajne ofendis kiel netolerebla kaj kontraŭdemokratia privilegio.

Kiel ajn estis la klarigo, oni povas nur admiri kaj aprobi tiun forton de inercio, tiun kapablon de rezistado, kiuj estas signoj de vivanta, sana lingvo. Sed ĉu aliflanke ne estas same egale ia signo de

vivanta, sana lingvo, se tiu lingvo produktadas altvaloran literaturon, se ties aŭtoroj, malgraŭ avertoj, kritikoj aŭ eĉ fojfoje insultoj, plu daŭrigas sian leksikologian prilaboradon? La maljuna apostato Kabe, intervjuita de Jean Forge (24. VI. 31), ja distranĉis tiun Gordian nodon; „La poetoj estas danĝeraj homoj... Ĉu vi scias, sinjoro, se mi estus tia via komisaro, mi entute malpermesus tiujn poetojn!“ Sed ĉu tio ja estas solvo? Kaj ĉu la solvo ne estus pli ĝuste, kiel tiutempe jam indikis Kalocsay, en la alia direkto; starigi la liston, ne de la novaj poeziaj vortoj, sed ja de la nepre lernendaj prozaj vortoj, necesaj al la aktiveco de la ordinara esperantisto? Tian „bazan radikaron oficialan“ nun provas ellabori la Akademia Sekcio pri la Komuna Vortaro, je la instigo de ĝia Direktoro, mia amiko Albarult, kaj oni povas esperi, ke tia distingo kaj apartigo de la vivnecesa vortprovizo disde la luksa vortotrezoro alportos iom da paco sur tiu kruele pribatalata kampo.

Intertempe tiuj akraj disputoj tamen ne fortimigis la junajn verkistojn: estas eĉ karakterize, ke tiu ŝtormo ŝajnis por la Budapeŝta skolo la okazo etendi sian influon ekster Hungarujn. Kaj kvazaŭ por akcenti tiun fekundecon, en 1934 Kalocsay mem aranĝis kaj prezentis, en delikate analiza antaŭparolo, antologieton de la nova poezio: li kolektis la plej belajn versaĵojn de „Dekdu Poetoj“, tio estis; du angloj (B. Price-Heywood, L. N. Newell), du estonoj (Henrik Adamson, Hilda Dresen), du hispanoj (G. E. Maura, Amalia Nuñez-Dubus), du hungaroj (F. Szilágyi, L. Totsche), du aŭstroj (N. Hovorka, A. Schauhuber), unu letono (N. Kurzens) kaj unu usonano (E. C. Stillmann); larĝe malfermita ventumilo, kiu plej bone atestas pri la altirforto de la Budapeŝta skolo. Vere, Kalocsay asertas en la komenco, ke la „fakto, ke ili ĉiuj debutis sur la paĝoj de „Literatura Mondo“ estas la sola fadeno ilin kunliganta“: sed tiun frazon ni rigardas nun kiel modestaĵon. Ĉar oni ne povas forigi la impreson, ke io pli forta ol simpla kunlaborado al unu revuo kunigis tiujn poetojn: ke en ĉiuj iliaj voĉoj, kiel ajn diversaj estas iliaj kantoj, oni rekonas ian apartan vibradon, ian distingon sonoron: ke tiu vibrado kaj tiu sonoro ne estas sen similo en la poemaroj de Baghy kaj de Kalocsay: ke fine, sen la ekzisto de tiuj du ĥorestroj, la juna ĥoro ankaŭ ne ekzistus. Tion mi pensis kaj diris jam tiutempe kaj tio ŝajnas al mi ankoraŭ nun veraĵo. W. B. Johnson skribis, ke „la Budapeŝtaj verkistoj ricevis ian similecon de stilo, kiu ne estas facile difinebla, kaj kies rekoneblo ne dependas simple de konata neologismemo.“ La sekretoj de tia stilkomuneco kuŝas eble en ilia sinteno antaŭ la lingvo kaj la arto. Ĉiu konsciis, ke, por ekspluati plene la artajn eblojn de Esperanto, oni devas antaŭ ĉio trakti tiun lingvon kiel vivantan, t. e. ne aliri al ĝi el sia nacia lingvo kun ties apartaĵoj kaj idiotismoj, ankaŭ ne manipuli ĝin kiel materialon por teoriaj eksperimentoj, sed, humile kaj ame, alproprigi al si la tradician akiritajn el la verkoj de ĝiaj klasikuloj, Zamenhof kaj Kabe, kaj nur sur tiu fortika ŝtofo albrodi personan stilon. Kompreneble la teknikaj ellaboraĵoj, alportitaj al la Esperanta metriko kaj prozo,

ne povis resti ignorataj de tiu nova generacio de verkistoj, kaj ankaŭ tio povas klarigi ilian familiecan mienon. Kaj fine certe influis ilin la granda ekzemplo, kiun donis Baghy kaj Kalocsay per sia dediĉiteco al la arto, per sia kulto de la lingva beleco. Kalocsay ie konfesis, ke la traduko de la Goeta „Sorĉlernanto” prezentas la frukton de trijara prilaborado. En epoko, kiam oni zorgis antaŭ ĉio pri la facila propagand-ebleco de Esperanto kaj pri ĝiaj praktikaj aplikoj, tiu instruo pri la digno de la literaturaj valoroj estis bezonata kaj fekunda.

La duan periodon de „Literatura Mondo” abrupte interrompis la grandaj manovroj de la hitlerismo triumfanta, jam antaŭ la eksplodo de la dua mondmilito. En tiu katastrofo pereis, tute aŭ parte, pluraj valoraj verkoj de AELA, la plej bedaŭrinda estas tiu nova antologieto de „Naŭ Poetoj”, de kiu restis eĉ ne unu kompleta ekzemplero. Kaj tamen, trans tiuj kvar el la plej nigraj jaroj de la homa historio, transvivis la mirinda energio de la Budapeŝta rondo; en Januaro 47 aperis la unua numero de la Tria Periodo de „Literatura Mondo”, kaj sur ties unua paĝo Kalocsay, resumante la pasintaĵon kaj planante la estontecon de la revuo, akcentis la vakuon, kiun lasis la morto de Vilmos Bleier; „Ĉu entute estos eble efektiviĝi liajn vastajn projektojn sen lia granda agemo, kapablo kaj entuziasmo?” Felice fortike staris plu la ĉefoj el la malnova gvardio, Kalocsay, Szilágyi, Tárkony (la iama Totsche) kaj Baghy: felice Béla Bleier (Berceli) prenis sur sin la taskon de la mortinta frato, kaj la nova etapo tiam ŝajnis promesplena... Oni scias, kiel la glaciigo de la internaciaj rilatoj malpermesis en Aŭgusto 49 pluan ekzistadon

de tia internacia renkontejo, kia estis „Literatura Mondo”: sed dum tiu mallonga tempo regule aperadis 16 duoblaj numeroj, kun 512 paĝoj samformataj, kvankam ne ilustritaj, kaj la abonantoj eĉ plimultiĝis, atingante 600 en la jaro 48.

Se la dua periodo de „Literatura Mondo” estis la tempo de la florado, la tria fariĝis kvazaŭ la sezono de la dispoleniĝado. Ŝajnas, ke prepariĝis jam la formiĝo de la novaj grupoj, kiuj, ĉiu kun sia regiona karaktero, certigos la pluecon de la kolektiva entrepreno. Jam el inter la novaj kunlaborantoj oni ekvidas la estontajn kolonojn de la grupo skota (Reto Rossetti, William Auld, John Dinwoodie), de la ĉeĥoslovaka (Karolo Piĉ, Tomáš Pumpr), de la skandinava (Poul Thorsen), de la jugoslava (Bojidar Vanĉik), ĉirkaŭ kiuj kunvenos poste tiom da junaj talentoj. Tiele, post kiam ĉiuj konvinkiĝis, ke la silentiĝo de „Literatura Mondo” estas definitiva, povos diversloke aperi novaj junaj revuoj, kiuj aspiras anstataŭi la gloron malaperintan — kaj mi estus la lasta, kiu volus eĉ iomete depreni el iliaj meritoj kaj atingoj. Tamen en mia maljuna koro neniu el ili povos iam teni la lokon de la patrina revuo, kiu instruis al ni ĉiuj, kio povas kaj devas esti la Esperanta literaturo, kaj sur kies paĝoj ni lernis la arton kunplekti kaj kantigi la Esperantajn vortojn. Kaj, se per tiu ĉi tro klare malperfekta provo mi ne sukcesis fari la historion de la Hungara Skolo, almenaŭ mi plenumis mian intencon, montri omaĝan dankon al tiu skolo, kiu en la prozo de Baghy, de Szilágyi kaj de Bodó, en la poezio de Kalocsay, de Baghy kaj de Tárkony donis al ni ĉiam imitindajn modelojn de pura lingvo kaj de alta stilo.

F. DOBOS—J. MÁTÉFFY:

LA ANTIKVA SAVARIA

Ĉiujare dekmiloj de ekster- kaj enlandaj gastoj vizitas la teritorion de departemento VAS situanta en Transdanubio ĉe la okcidenta landlimo de Hungarlando. Ne mirinde, ĉar ties tero abundas je historiaj kaj artaj memoraĵoj, kaj ne lastvice ankaŭ je vizitindaj naturbelajaĵoj. Ĉi tiu departemento estas unu el la plej variaj regionoj de nia lando. Ni menciuj nur la komunumon JÁK kun ĝia romanika preĝejo el la 13a jarcento, la urbon KŐSZEG kun ĝia mezepoka fortikaĵo, kies defendanto, kapi-

tano Nikolao Jurisich en 1532 dum preskaŭ unu monato retenis la turkan armeon kaj tio sufiĉis plifortigi la sukcesan defendon de la aŭstra ĉefurbo Vieno kontraŭ la sultanaj atakoj. En nia departemento troviĝas landfamaj arborezervejoj kun pli ol 2000 specioj de arboj, kaj la pejzaĝo de rivero Rába, paradizo de la fiŝhokistoj.

Sed nun ni volas resti nur en urbo Szombathely, en centra rezidejo de la departemento, kaj viziti la lokojn, kie ni povas eĉ hodiaŭ renkonti la restaĵojn